

OLGA KROKOWSKA

*Gospodarcze uwarunkowania pomarańczowej rewolucji
na Ukrainie*

The economic conditionalities of orange revolution in Ukraine

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono gospodarcze uwarunkowania pomarańczowej rewolucji na Ukrainie. W celu ich zbadania analizie poddano poziom: Produktu Krajowego Brutto oraz dochodów ludności i inflacji, a także wielkość deficytu budżetowego, importu, eksportu oraz bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie w latach 2000 – 2004. W oparciu o badania opinii publicznej przedstawiono poziom zadowolenia Ukraińców z sytuacji materialnej. Omówiono także model gospodarki „oligarchicznej” na Ukrainie.

Słowa kluczowe: pomarańczowa rewolucja; kolorowa rewolucja; oligarchia

1. WSTĘP

Pomarańczowa rewolucja należała do rewolucji „nowego typu”, czyli tzw. kolorowych. Charakterystyczną ich cechą była lokalizacja na obszarze postsowieckim oraz próba dokonania zmian politycznych. Oprócz pomarańczowej rewolucji na obszarze postsowieckim miały miejsce rewolucja róż w Gruzji, rewolucja tulipanów w Kirgizji, zielona rewolucja w Azerbejdżanie oraz rewolucja jeansowa na Białorusi. Część z tych rewolucji, ze względu na skutek, zaliczano do zwycięskich, zaś część do przegranych. Jednak taka klasyfikacja była zbyt powierzchowna, gdyż nie uwzględniała wszystkich konsekwencji. Przykładowo pomarańczową rewolucję na Ukrainie początkowo uważano za zwycięską. Jednak z perspektywy czasowej możemy dostrzec, iż rządy obozu „pomarańczowych” nie zrealizowały podstawowych

obietnic przedwyborczych i nie zlikwidowały głównych problemów politycznych i gospodarczych w kraju, zaś w pewnym stopniu doprowadziły do zwrotu Ukrainy w stronę autorytaryzmu. Dlatego też należy zaznaczyć, iż ostateczna ocena skutków pomarańczowej rewolucji będzie możliwa za kilka lat, być może dopiero po dokonaniu analizy porównawczej rządów „pomarańczowych” z rządami obozu „niebieskich”.

W związku z powyższym bardziej aktualne w chwili obecnej staje się poznanie uwarunkowań mogących doprowadzić do wybuchu kolorowych rewolucji. Zbadanie ich przyczyn jest szczególnie interesujące, zważywszy na opinie analityków, zdaniem których rewolucje „nowego typu” mogą łatwo rozprzestrzeniać się i swym zasięgiem ogarniać nie tylko obszar postsowiecki, ale także inne kraje.

W literaturze przedmiotu występują różne teorie dotyczące uwarunkowań i retrospektywnej analizy rewolucji, a jedną z nich jest teoria relatywnej deprivacji Jamesa Daviesa¹. Davies odwołał się do procesów motywacyjnych, jako czynników skłaniających społeczeństwo do rewolucyjnej mobilizacji. Jego zdaniem jedną z głównych przyczyn sprawczych wystąpień społecznych jest niezgodność między oczekiwaniami i aspiracjami społecznymi a możliwością ich zaspokojenia. Do wybuchu rewolucji, wbrew pozorom, nie dochodzi, gdy społeczeństwo znajduje się w stanie powszechnej nędzy i uciemnienia, ponieważ wówczas cała energia ludu jest skierowana na zaspokajanie podstawowych potrzeb. Do rewolucji dochodzi dopiero wtedy, gdy ogólna sytuacja społeczeństwa polepsza się (zostają zaspokojone potrzeby fizyczne, społeczne i ekonomiczne) oraz stabilizuje się przez pewien okres. Po tej fazie nagle dochodzi do minimalnego załamania, często na tle politycznym, co rodzi w społeczeństwie obawę i poczucie zagrożenia nagłej utraty dotychczasowych zdobyczy. Zdaniem Daviesa właśnie takie sytuacje prowadzą do wykształcenia się w społeczeństwie postaw rewolucyjnych.

W celu zbadania gospodarczych uwarunkowań pomarańczowej rewolucji poddano analizie poziom: Produktu Krajowego Brutto oraz dochodów ludności i inflacji, a także wielkość deficytu budżetowego, importu, eksportu oraz bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie w latach 2000 – 2004. W oparciu o badania opinii publicznej przedstawiono poziom zadowolenia Ukraińców z sytuacji materialnej. Omówiono także model gospodarki „oligarchicznej” na Ukrainie. Analiza tego zjawiska była istotna, gdyż zdaniem wielu badaczy, to właśnie oligarchowie ukraińscy odegrali znaczną rolę w organizacji i przebiegu pomarańczowej rewolucji.

---

¹ J. Davies, *Przyczynek do teorii rewolucji*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, red. W. Derczyński, A. Jasińska – Kania, J. Szacki, Warszawa 1975, s. 389-411.

2. GOSPODARKA – STAN, STRUKTURA, REGIONY

W chwili uzyskania niepodległości gospodarka Ukrainy była integralną częścią centralnie zarządzanej gospodarki ZSRR. Ukraina stanowiła drugą, co do wielkości republikę ZSRR, dostarczając około 1/6 całkowitej produkcji². Udział Ukrainy w ogólnozwiązkowej produkcji stanowił: 41,6% stali, 42,1% żelaza walcowanego, 56,4% rud żelaza, 1/3 węgla kamiennego, 1/3 traktorów i siewników, 62% cukru, 30% pogłowia trzody chlewnej, 50% zbiorów słonecznika oraz 50% produkcji koksu³. Gospodarka ukraińska była uzależniona od kompleksu militarnego ZSRR oraz skoncentrowana na przemyśle ciężkim i rolnictwie. Z tego powodu na początku lat dziewięćdziesiątych, gdy rozpoczęto budowę gospodarki rynkowej, okazało się, że Ukraina ma ogromne problemy z wdrażaniem reform, ponieważ jej rolnictwo było niewydajne, a przemysł przestarzały i energetycznie uzależniony od Rosji.

Poprawa sytuacji gospodarczej w państwie rozpoczęła się stopniowo w warunkach częstych zmian politycznych i ostrych napięć społecznych. Pierwsze lata niepodległości cechowały się obniżaniem poziomu PKB, dochodu narodowego, produkcji przemysłowej i konsumpcji dóbr. Sytuacja zaczęła się nieznacznie poprawiać w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Wówczas wdrożono program reform, m.in. przeprowadzono reformę pieniężną i osiągnięto makroekonomiczną stabilizację. Jednak kryzys azjatycki w 1997 roku wpłynął niekorzystnie na zachodzące zmiany na Ukrainie. Problemy ekonomiczne dodatkowo były potęgowane przez regionalne dysproporcje gospodarcze na Ukrainie.

Ukraina dzieli się na kilka regionów gospodarczych: chmielnicki, karpacki, podolski, centralnopoleski, centralnoukraiński, przyczarnomorski, północno-wschodni, naddnieprzański, doniecki⁴. Struktura każdego regionu jest odmienna, ze względu na uwarunkowania geograficzne i historyczne, jednak najbardziej widoczne są różnice pomiędzy obszarem zachodnim, wschodnim i centralnopoleskim. Stąd, w uproszczeniu, dzieli się regiony na trzy zbiory: zachodni, centralny i wschodni⁵.

Region zachodni (obwody lwowski, iwano-frankowski, tarnopolski, wołyński, rówieński, czerniowiecki i zakarpacki) charakteryzuje się produkcją przemysłowo-rolniczą. Rozwój gospodarki na tym obszarze utrzymuje się na średnim poziomie. Produkcja przemysłowa, w przeliczeniu na jednego mieszkańca, jest o 20% niższa niż przeciętna w kraju⁶. Region specjalizuje się głównie w rozwoju usług sanatoryjnych i turystycznych. Usługi te znajdują się jeszcze na niskim poziomie rozwoju, jednak są bardzo perspektywistyczną branżą. Ukształtowanie terenu blokuje rozwój rolnictwa,

² M. Zinchuk, *Spojrzenie ogólne: kolejne próby stabilizacji*, [w:] *Ukraińska droga do gospodarki rynkowej 1991 – 1995*, red. M. Dąbrowski, Warszawa 1996, s. 16.

³ T. Lenczowski, *Ukraińska SRR*, [w:] *Słownik geografii ZSRR*, red. L. Ratajski, T. Lebczowski, R. Biesiada, Warszawa 1974, s. 717 - 718.

⁴ F. Zastawnyj, W. Kusiński, *Ukraina. Przyroda – ludność – gospodarka*, Warszawa 2003, s. 245.

⁵ B. Rychowski, *Ukrainy drogi do niepodległości*, Warszawa 1992, s. 37 - 39.

⁶ F. Zastawnyj, *op.cit.*, s. 268.

gdyż udział użytków rolnych jest najniższy w całym państwie. Jednak przygraniczne położenie regionu i rozgałęziona sieć dróg tworzą korzystne warunki dla lokalizacji zakładów wytwórczych dla rodzimych i zagranicznych inwestorów.

Region centralny (obwody żytomierski, kijowski, czernihowski, chmielnicki, czerkaski, czernichowski, połtawski i kirowogradzki) ma największe znaczenie w rolnictwie, a w przemyśle (poza Kijowem i innymi dużymi ośrodkami) najbardziej rozpowszechnione są dziedziny produkcji, które przetwarzają surowce rolnicze⁷. Należy też zaznaczyć, iż Kijów stanowi główny ośrodek, nie tylko polityczny, oświatowy i kulturowy, ale również gospodarczy (pod względem dochodu ludności i napływu inwestycji zagranicznych). Odpowiednie wskaźniki, charakteryzujące procesy reform, w regionie kijowskim istotnie przewyższają średnie na Ukrainie, na przykład odsetek sprywatyzowanych przedsiębiorstw kształtuje się na poziomie 16% ogólnokrajowego wskaźnika, a wartość PNB stanowi prawie 20%⁸. Na szczególną uwagę zasługuje wskaźnik inwestycji zagranicznych, które w tym regionie wynoszą aż 42,2% w skali całej Ukrainy⁹. Te wskaźniki świadczą o dużej dynamice ekonomicznego rozwoju regionu i o możliwościach wdrażania reform ekonomicznych na tym obszarze.

Region wschodni (obwody doniecki, ługański, dniepropietrowski, zaporoski, charkowski, sumski) stanowi najbardziej uprzemysłowioną część kraju. Bogate i różnorodne zasoby mineralne (węgiel, rtęć, rudy żelaza, manganu, tytanu) przyczyniły się do rozwoju przemysłu ciężkiego – górnictwa, energetyki, hutnictwa, chemii i produkcji maszyn¹⁰. Przemysłowemu rozwojowi regionu sprzyjało również jego geograficzne położenie. Na terytorium Donbasu przebiegają trasy magistrali: Moskwa – Donieck, Kijów – Północny Kaukaz, Kijów – czarnomorskie nabrzeże Kaukazu, Ługańsk – Moskwa.

Region ten zajmuje drugie miejsce (po kijowskim) pod względem liczby ludności (16,8% ludności kraju) i podziale dochodu narodowego (prawie 16% dochodu kraju)¹¹. Jednak mimo dużego potencjału ekonomicznego i demograficznego, procesy reformowania gospodarki przebiegają w tym regionie o wiele wolniej. Dzieje się tak dlatego, że w 30% produkcja przemysłowa trudno podlega przemianom, a liczba sprywatyzowanych obiektów jest niska i wynosi 17%¹². Niewielki też, w stosunku do potencjału regionu jest udział inwestycji zagranicznych w regionie (12%)¹³. Skomplikowane problemy rozwojowe – socjalne, ekonomiczne i ekologiczne – sprawiają, iż do budżetu państwa region odprowadza jedynie 11% należnych podatków¹⁴.

⁷ B. Rychowski, *op. cit.*, s. 37.

⁸ Archiwum Moniki Sławińskiej; M. Sławińska, „Społeczne skutki transformacji gospodarczej na Ukrainie”, [praca magisterska obroniona w UMCS] Lublin 2003, s. 48.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ B. Rychowski, *op. cit.*, s. 38.

¹¹ І. Хорленко, Л. Тарантул, *Скономічні райони України*, Київ 1999, s. 75.

¹² *Ibidem*.

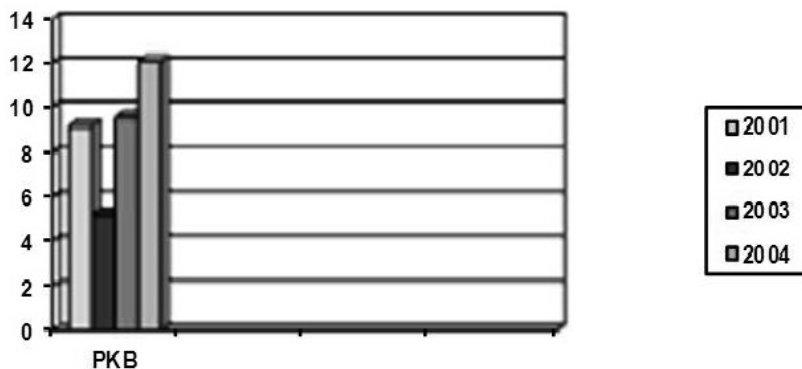
¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

Przemysł ciężki był źródłem potęgi gospodarczej regionu, jednak współcześnie jest przestarzały i staje się źródłem kryzysów gospodarczych, społecznych, a także ekologicznych. Taka sytuacja stanowi podłoże dla narastającego radykalizmu społecznego wśród jego mieszkańców.

3. PROCESY EKONOMICZNE – ZMIANY POZIOMU PKB I DOCHODÓW LUDNOŚCI

Sytuację gospodarczą na Ukrainie udało się ustabilizować dopiero w 2000 roku. Wówczas osiągnięto wysoki wzrost gospodarczy. PKB wzrósł o 6%, produkcja przemysłowa o 13%, a produkcja rolna o 9%¹⁵. W latach 2001–2003 nastąpił przyrost PKB do 10%, co świadczyło o rozwoju gospodarczym państwa.

Wykres 1. Zmiany PKB na Ukrainie w latach 2001–2004

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych – Strona Internetowa Państwowego Komitetu Statystyki Ukrainy [dalej: SIPKSU], <http://www.ukrstat.gov.ua>, inf. z 15 IX 2007.

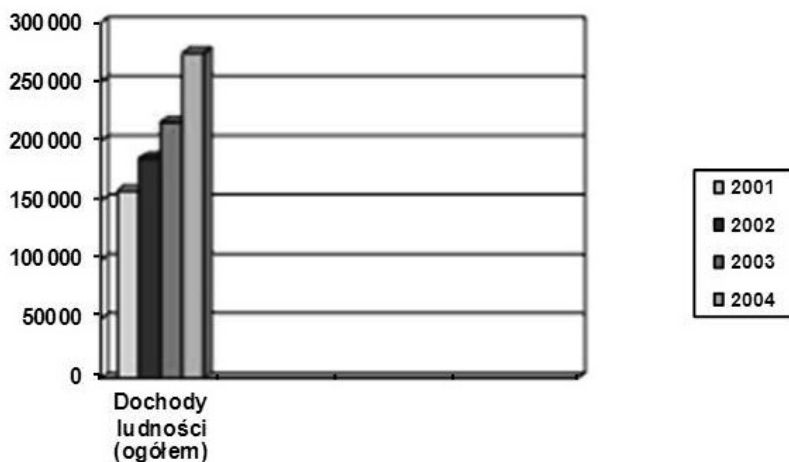
Na przestrzeni lat 2000–2004 zauważalny był nie tylko wzrost poziomu PKB, ale również innych wskaźników makroekonomicznych. Ukraina stała się interesującym obszarem dla inwestycji zagranicznych. Od 2000 roku państwo cieszyło się wysokim wzrostem ekonomicznym, dość niską inflacją i stabilnym kursem waluty narodowej. W danym okresie nastąpił wzrost obrotów w handlu zagranicznym, przy dominacji importu. W roku 2003 wzrost gospodarczy był wypadkową dewaluacji hrywny

¹⁵ H. Rojbuł, *Polityka gospodarcza*, [w:] *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Ukraina*, red. B. Albin, W. Baluk, Wrocław 2002, s. 95.

w stosunku do euro, co przełożyło się na dodatnie saldo obrotów towarowych¹⁶. Ukraiński eksport został zdominowany przez urządzenia transportowe, metale, produkty chemiczne i artykuły spożywcze, a odbiorcami ukraińskiego eksportu były: Rosja, Niemcy, Stany Zjednoczone i Włochy¹⁷. Import w większości obejmował produkty mineralne (ropa, gaz, węgiel), wyroby elektroniczne, a także wyroby plastikowe oraz gumowe¹⁸ i pochodził głównie z Rosji, Niemiec, Turkmenistanu i Polski¹⁹.

Analizując dane Ministerstwa Gospodarki Ukrainy, zauważamy, że nastąpił znaczny wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) z 3,87 % w 2000 roku do 9,05% w 2004 roku²⁰. Najwięcej BIZ pochodzi ze Stanów Zjednoczonych, następnie Holandii, Cypru i Rosji²¹. Gałęziami gospodarki, w których dokonywano inwestycji były: przemysł spożywczy, sektor energetyczny, sektor informatyczny, ubezpieczenia zdrowotne, transport, materiały budowlane i sektor dóbr konsumpcyjnych²².

Jeżeli porównamy dochody ludności, to również zauważymy znaczny wzrost wynagrodzeń. Statystyczny Ukraińiec w roku 2004 zaczął zarabiać o 57,6% więcej niż w roku 2001.

Wykres 2. Dochody ludności w latach 2001–2004

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych - SIPKSU, inf. z 15 IX 2007

¹⁶ T. Kapuśniak, *Pozycja ekonomiczna Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 146.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

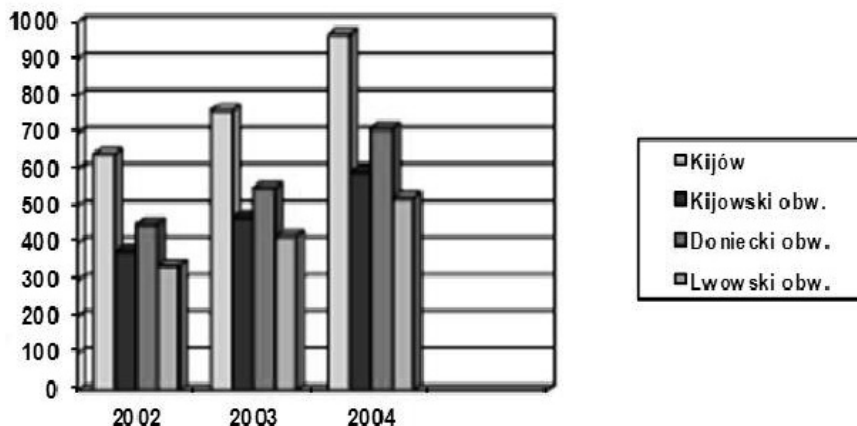
¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Strona internetowa Ministerstwa Gospodarki Ukrainy [dalej: SIMGU], <http://me.kmu.gov.ua>, „Inwestycje bezpośrednie na Ukrainie w latach 2000 – 2004”, inf. z 15. IX. 2007.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

Interesujące jest porównanie zarobków ludności, nie tylko w poszczególnych latach, ale też według regionów. Jest to zwłaszcza istotne przy analizowaniu podziału Ukrainy na część wschodnią i zachodnią z wyodrębnieniem stolicy.

Wykres 3. Wielkość zarobków podana w hrywnach w poszczególnych regionach i stolicy Ukrainy w latach 2002–2004

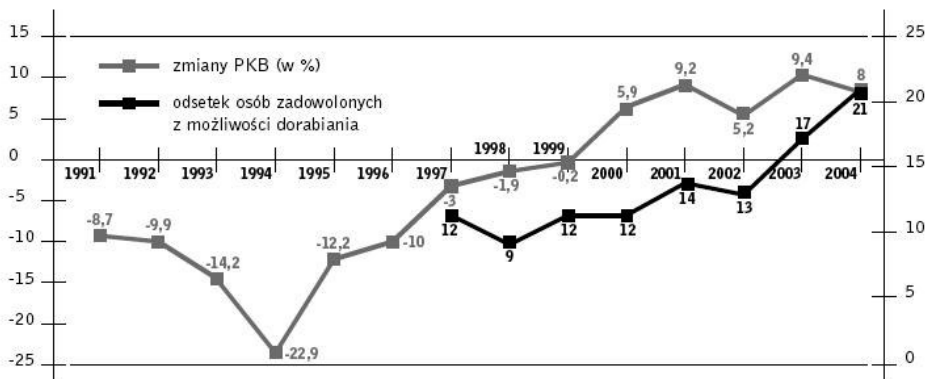
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych -SIPKSU, inf. z 15 IX 2007

Na przestrzeni lat 2002–2004 dochody ludności zwiększyły się we wszystkich regionach Ukrainy, ale podział dochodów jest nierównomierny w całym kraju. W roku 2004 najwięcej zarabiano w Kijowie – aż 967 hrywien. W obwodzie donieckim zarabiano 712 hrywien, w kijowskim – 592, a we lwowskim – 523. Taki stan rzeczy był konsekwencją gospodarczego podziału państwa. Kijów, to miasto w którym znajdują się prawie wszystkie siedziby firm ukraińskich i zagranicznych, obwód doniecki to obszar przemysłowy a obwód lwowski – słabo rozwinięta turystyka.

Zdaniem ekonomistów, wzrost gospodarczy państwa natychmiast był odczuwalny przez społeczeństwo. Jednocześnie należy zaznaczyć, że statystyczne dochody ludności są zafałszowane, gdyż duży procent ukraińskiej gospodarki funkcjonuje w szarej strefie. Dodatkowo w roku 2004 poziom inflacji (12,3%) co prawda zmniejszył się w porównaniu z rokiem 2000 (25,8%), to jednak był nieco większy niż w roku 2003 (8,2%), dlatego, przy jednoczesnym wzroście dochodów, zwiększyły się również wydatki społeczeństwa.

Po przeanalizowaniu „twardych” wskaźników makroekonomicznych interesujące stało się poznanie subiektywnych odczuć obywateli odnośnie do ich dobrobytu. Poziom dobrobytu Ukraińców jest corocznie analizowany przez Instytut Socjologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. W tym celu respondenci są pytani o możliwość znalezienia dodatkowego zarobku. Polska badaczka Joanna Konieczna przeanalizo-

wała wyniki badań Instytutu i zmiany poziomu PKB na Ukrainie, po czym zestawiła te dwa wskaźniki (PKB i stopień zadowolenia społecznego) i uzyskała ważne wyniki.

Wykres 4. Zmiany PKB na Ukrainie w latach 1991–2004 z nałożonymi odsetkami osób zadowolonych z możliwości znalezienia dodatkowego zarobku

Źródło: J. Konieczna, *Pomarańczowa Rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyny*, Raport OSW, Warszawa 2005, s. 7.

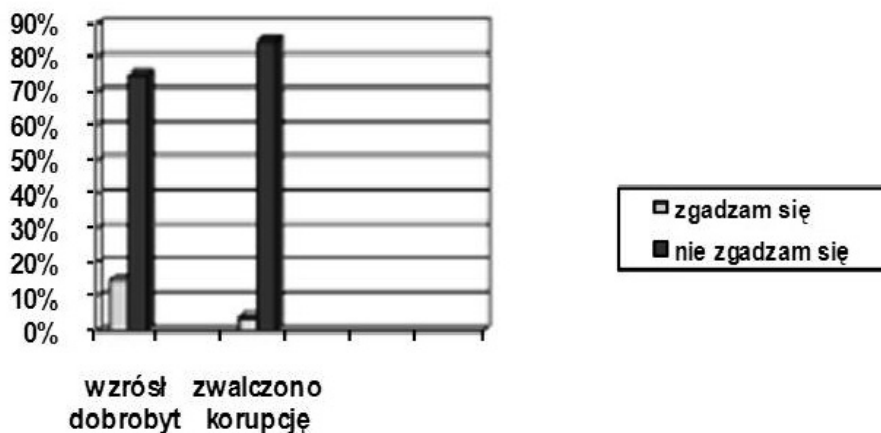
Z badań wynika, iż osoby, które szukają dodatkowych zarobków, coraz rzadziej mają kłopoty z ich znalezieniem, a więc, wydaje się, iż powinny mieć dość stabilną sytuację materialną i dostrzegać poprawę sytuacji ekonomicznej kraju. Jednak wyniki wskazują, iż świadomość poprawy gospodarki nie była na Ukrainie powszechna. Większość respondentów była przekonana o złej sytuacji ekonomicznej kraju i dodatkowo sądziła, iż w ciągu ostatnich 10 lat ta sytuacja tylko się pogorszyła.

Podobne badania, które dotyczyły odczuć społecznych na temat sytuacji gospodarczej w kraju, przeprowadziło w 2004 roku Centrum Razumkowa²³. Respondentów pytano o podsumowanie dziesięcioletniej kadencji Leonida Kuczmy. Jednym ze wskaźników tej oceny były pytania o dobrobyt ludności, potencjał i rozwój przemysłu, a także korupcję.

Wynik badań wskazywał na to, iż społeczeństwo było przekonane o złej sytuacji gospodarczej (75,3 %). Jednocześnie respondenci (84,6 %) wykazywali ogromne niezadowolenie ze sposobów sprawowania władzy i rządzenia państwem, jak również z wszechogarniającej państwo korupcji.

²³ Centrum Razumkowa – niepaństwowy ośrodek analityczny, funkcjonujący na Ukrainie od roku 1994, prowadzący badania z zakresu polityki i.

Wykres 5. Prezydentura Leonia Kuczmy w opinii społecznej.

Respondentów m.in. pytano o poziom dobrobytu i korupcji na Ukrainie.

Źródło: *Президентські вибори 2004 – громадська думка*, „Національна безпека і оборона” 2004, nr 54, s. 44 – 50.

Na podstawie analizy wypowiedzi respondentów można wywnioskować, iż tendencje wzrostowe w gospodarce na Ukrainie w połączeniu z politycznym niezadowoleniem społeczeństwa, przyczyniły się do powstania rozbieżności pomiędzy aspiracjami obywateli a możliwościami ich zaspokojenia przez rządzących, w związku z czym zrodziły deprawację.

4. GOSPODARKA „OLIGARCHICZNA”

W literaturze przedmiotu podaje się, iż oligarchowie ukraińscy byli jednym z istotnych uczestników pomarańczowej rewolucji i dzięki swoim wpływom oraz środkom finansowym kształtowali przebieg rewolucji, popierając obóz władzy lub opozycję²⁴. Jednym z czynników hamujących rozwój gospodarki i systemu politycznego Ukrainy były klany nomenklaturowe, które ukształtowały się jeszcze w czasach sowieckich. Na Ukrainie wyróżnia się następujące klany: najbardziej wpływowe – klan dnipro-pietrowski, doniecki, kijowski i klany o znaczeniu lokalnym – charkowski, winnicki, ługański²⁵. Trzy pierwsze klany zaliczano do „projanukowyczewskich”, pozostałe zaś do „projuszczenkowskich”²⁶.

²⁴ V. Avioutskii, *Aksamitne rewolucji*, Warszawa 2007, 63.

²⁵ T. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003, s. 71.

²⁶ V. Avioutskii, *op. cit.*, 102.

W literaturze przedmiotu klany określa się mianem mafii²⁷. Z określeniem tym nie zgadza się Tadeusz Olszański, gdyż jego zdaniem „[...] mafia, to struktura kryminalna, infiltrująca świat polityki a klany są strukturami na wskroś politycznymi, ich głównym celem jest udział w legalnej (a nie przestępczej) gospodarce oraz sprawowaniu władzy”²⁸. Źródłem bogacenia się klanów było zawłaszczanie majątku państwowego, oszustwa kredytowe, handel gazem ziemnym. Jednak, by móc swobodnie dokonywać transakcji i działać na rynku (w tym na rynku międzynarodowym), klanom były potrzebne legalne środki prawne i powiązania polityczne.

Oligarchia na Ukrainie zaczęła kształtować się za rządów Krawczuka, a skryzalizowała się w latach 1996–1998²⁹. Klany zdobyły ogromną władzę oraz posiadały przedsiębiorstwa produkcyjne, handlowe i finansowe, a także media (lokalne i centralne), kluby sportowe³⁰, ośrodki analityczne³¹, związki zawodowe i partie polityczne³². Jednak pomimo ogromnej władzy nie udało się im osiągnąć wystarczającej potęgi, by ostatecznie odseparować się od aparatu państwowego.

Ranking tygodnika „Wprost” podawał, iż na Ukrainie w roku 2003 i 2005, według danych oficjalnych zarejestrowano 6 milionerów, w roku 2004 zaś ta liczba spadła do 4. Należy pamiętać, że uzyskanie rzeczywistych danych o dochodach na Ukrainie jest bardzo utrudnione, gdyż ukraińska gospodarka w przeważającym stopniu funkcjonuje w „szarej” strefie, zaś dochody umieszczane w światowych rankingach są przeliczane po kursie dolara amerykańskiego, więc w przeliczeniu na ukraińską walutę, natychmiast uzyskamy nieliczne grono miliarderów i pokaźną liczbę milionerów na Ukrainie.

Wśród ukraińskich oligarchów wyróżnia się milionerów i miliarderów, pierwszy są zasadniczo zorientowani na rynek ukraiński (określani „nacionalistami”), stąd nie chcą dopuścić, by Rosja gospodarczo zdominowała Ukrainę, natomiast dla miliarderów rynek ukraiński jest zbyt ciasny, ich działalność rozciąga się na rynek międzynarodowy, w tym rosyjski, dlatego mają wystarczająco dużo sił, by oprzeć się ekspansji rosyjskiego kapitału i są zainteresowani utrzymaniem dobrych relacji z sąsiadem³³. Rozbieżność interesów ukraińskich milionerów i miliarderów była częstą przyczyną konfliktów wśród oligarchów.

²⁷ Zob. С. Кузин, *Донецкая мафия*, Киев 2006, s. 3.

²⁸ T. Olszański, *Trud niepodległości ...*, s. 71.

²⁹ *Ibidem*, s. 72.

³⁰ Np. Hryhorij Surkis (klan kijowski) – prezes klubu Dynamo Kijów; Renat Ahmetov (klan doniecki) – prezes klubu Szachtar. Zob. Strona internetowa Wołyńskie Referaty, [dalej: SIWR], <http://referaty.com.ua>, Д. Губенко, „Фінансово – промислові політичні групи (клани) та державна влада в Україні”, inf. z 5. III. 2008.

³¹ Np. Research and Branding Group (doniecki ośrodek analityczny); Centrum Razumkova (kijowski ośrodek analityczny). Zob. SIWR, *op. cit.*

³² Np. Partia Regionów Ukrainy – narzędzie klanu donieckiego, Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (zjednoczona) – narzędzie klanu kijowskiego. Zob. SIWR, *op. cit.*

³³ V. Aviouckii, *op. cit.*, s. 99.

Tabela 1. *Ranking ukraińskich oligarchów wg tygodnika „Wprost” w latach 2003–2005*

2003			2004			2005		
Nr		mln USD	Nr		mln USD	Nr		mln USD
1	R. Achmetow	1900	1	R. Achmetow	3500	1	I. Kołomojski	2800
2	W. Pinczuk	1500	2	W. Pinczuk	2500	2	S. Taruta	2400
3	I. Kołomojski	1500	3	I. Kołomojski	2200	3	R. Achmetow	2100
4	A. Jarosławski	850	4	S. Taruta	1900	4	W. Pinczuk	1500
5	S. Taruta	700	5	A. Jarosławski	850	5	F. Szpih	800
6	W. Medwedczuk	400	6			6	W. Poroszenko	350

Źródło: J. Piński, K. Trębicki, *100 najbogatszych ludzi Europy Środkowej i Wschodniej*, „Wprost”, 2005, nr 36, s. 5 – 10.

W celu zrozumienia wpływu oligarchii na przebieg pomarańczowej rewolucji, należy przyrzeć się klanom i ich roli w przestrzeni politycznej i gospodarczej na Ukrainie. Klan doniecki kontroluje cały przebieg produkcji stali³⁴. Czołowym przedstawicielem klanu jest Rinat Achmetow – najbogatszy człowiek na Ukrainie, a także prezes klubu piłki nożnej Szachtar, właściciel huty stali Azowstal, spółki telefonii komórkowej DDC, grupy wydawniczej Siegodnia, dostawcy energii Wostokenergo, kombinatów metalurgicznych w Jenakijewie i Alczewsku, towarzystwa ubezpieczeniowego AKSA, producenta rur gazociągowych KhTZ i sieci hoteli Atlant³⁵. Do klanu należeli również Wiktor Janukowycz i Efim Zwiagilski – byli premierzy Ukrainy, a także Igor Kołomojski i Siergiej Taruta – najzamożniejsi Ukraińcy, których majątek był szacowany w roku 2007 na 2200 i 1900 mln USD³⁶.

Za przedstawiciela klanu dnipropropietrowskiego jest uważany Wiktor Pinczuk – zięć L. Kuczmy³⁷. Pinczuk zajmował drugie miejsce po Achmetowie w rankingu najbogatszych ludzi Ukrainy. Od roku 1997 jest prezydentem korporacji Interpipe zajmującej się produkcją wyrobów metalowych i maszyn³⁸. Interpipe należy do jednej z największych korporacji na Ukrainie i na świecie zajmującej się produkcją rur (np. w roku 2003 oficjalny dochód korporacji wynosił 904 mln USD)³⁹. W skład Grupy Interpipe wchodzi m.in. ukraińskie stacje telewizyjne STB, ICTV, Nowyj Kanal, a także

³⁴ C. Кузин, *op. cit.*, s. 270.

³⁵ *Ibidem*, s. 24.

³⁶ V. Avioutskii, *op. cit.*, s. 102 – 104.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Strona internetowa tygodnika „Новинар”, [dalej: SITN], <http://novynar.com.ua>, „Віктор Пінчук, президент інвестиційно-наукової групи “Інтерпайп””, inf. z 5. III. 2008

³⁹ *Ibidem*.

gazeta „Fakty” i „Komentarii”⁴⁰. Media kontrolowane przez Pinczuka przyczyniły się do reelekcji Kuczmy w 1999 roku i wspomagały go podczas wybuchających skandali (np. w sprawie morderstwa Georgija Gongadze)⁴¹. W roku 2004 Pinczuk w swoich mediach wspierał W. Janukowycza, jednak po drugiej turze wyborów zmienił taktykę i dążąc do kompromisu, udostępnił swoje kanały medialne działaczom drugiej strony⁴². Taką zmianę postawy można wytłumaczyć tym, iż Pinczuk był powszechnie znany ze swoich sympatii prozachodnich (utrzymywał kontakty z Henrym Kissingerem, George’em Bushem, George’em Sorosem), jak również z utrzymywania neutralnego stanowiska wobec rosyjskiego biznesu⁴³.

Wiktor Medwedczuk był uważany za czołowego przedstawiciela klanu kijowskiego⁴⁴. Oligarcha ten w latach dziewięćdziesiątych założył Partię Socjaldemokratyczną (zjednoczoną), popierającą Kuczmę, był także deputowanym do Rady Najwyższej, następnie jej przewodniczącym oraz szefem administracji prezydenta Kuczmy⁴⁵. W literaturze przedmiotu podaje się, iż głównymi przedstawicielami klanu kijowskiego, oprócz Medwedczuka, byli również: prezydent Kuczma; Georgij Surkis – prezes klubu Dynamo Kijów oraz prezydent Kijowa na początku lat dziewięćdziesiątych – Walentyn Zgurski⁴⁶. Pod kontrolą klanu kijowskiego znajdowały się stacje telewizyjne UT – 1, 1+1, Inter, a także gazety „Kijewskije Wedomosti”, „Biznes” i „Deń”⁴⁷.

Oligarchowie skupieni wokół Juszczenki pod względem rozmiarów ich majątków należeli do graczy niższej kategorii, jednak zwycięstwo „pomarańczowego” obozu w roku 2004 i idące z nim uczestnictwo w strukturach władzy umocniło ich pozycję. Do oligarchów opowiadających się po stronie Juszczenki w trakcie pomarańczowej rewolucji zalicza się Julię Tyjmoszenko, Petra Poroszenkę, Dawida Żwanie, Jewhenia Czerwononkę, Leonia Czernowieckiego i Konstantina Grigiriszyna⁴⁸. Postacią kluczową w tym obozie była Tymoszenko, zdaniem obserwatorów główny strateg i organizator pomarańczowej rewolucji⁴⁹. Tymoszenko była dyrektorem generalnym korporacji Ukrainiskij Benzyn (zaopatrującej w paliwo rolnictwo obwodu dnepropietrowskiego) i właścicielką Zjednoczonych Systemów Energetycznych Ukrainy (EESU) – korporacji zaopatrującej w gaz i paliwa siedem regionów Ukrainy oraz skupiającej dwadzieścia przedsiębiorstw przemysłowych i spółek handlowych, linie lotnicze i dwa

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Я. Кошів, *Обезголовлений. Убивство журналіста*, Лондон 2003, s. 157.

⁴² V. Avioutskii, *op. cit.*, s. 104.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 105.

⁴⁵ Strona internetowa organizacji UNA – UNSO, [dalej: SIOUU], <http://unaunso.org/>, „Who is who? або феномен кучмізму”, inf. z 31. IV. 2008.

⁴⁶ Strona internetowa portalu informacyjnego ProUa.com, [dalej: SIPIPUc], <http://ua.proua.com>, „Народження київського клану”, inf. z 5.III.2008.

⁴⁷ SIOUU, <http://unaunso.org/>, „Who is who? або феномен кучмізму”, inf. z 31. IV. 2008.

⁴⁸ V. Avioutskii, *op. cit.*, s. 105 – 109.

⁴⁹ *Ibidem*.

banki⁵⁰. Od roku 1997 Tymoszenko zajęła się polityką, najpierw była przewodniczącą partii Batkiwszczina, a następnie wicepremierem ds. energetyki za prezydentury Kuczmy⁵¹. Jako wicepremier wydała wojnę surowcowym magnatom, przez co w roku 2000 została aresztowana, a po wyjściu z więzienia przeszła na stronę opozycji i założyła BJuTy (Blok Julii Tymoszenko), który rozpoczął walkę o przeprowadzenie reformy politycznej i zmiany ustroju Ukrainy z prezydencko-parlamentarnego na parlamentarno-prezydencki⁵². Ważną postacią obozu „pomarańczowego” był również Petro Poroszenko – biznesmen finansujący kampanię prezydencką Juszczenki⁵³. Poroszenko jest właścicielem Przemysłowego Konsorcjum Inwestycyjnego na Ukrainie, które łączyło ponad pięćdziesiąt przedsiębiorstw z różnych branż, m. in. cukierniczą korporację Roshen, fabrykę autobusów LuAz, bank Mrija, stację radiową Niko – FM, stację telewizyjną 5-kanal, dziennik „Ukraińska Prawda”⁵⁴. W roku 2001 Poroszenko założył grupę parlamentarną Solidarnost, która po kilku miesiącach weszła w skład bloku Juszczenki⁵⁵.

Zdaniem niektórych analityków pomarańczowa rewolucja nie przetrwałaby bez pomocy i zaangażowania ukraińskich oligarchów, którzy wpierali i finansowali dwa przeciwstawne obozy⁵⁶. Dodatkowo w łonie klanów dochodziło do konfliktów i nieporozumień (na przykład klan doniecki i dnipropietrowski nie były jednomyślne i tylko w niektórych sprawach działały wspólnie)⁵⁷. Niestabilność klanowa, powiązanie oligarchów ze strukturami państwowymi, a także z biznesem/polityką Zachodu i Wschodu, wносиła pewien element pluralizmu i wbrew pozorom była korzystna dla państwa ukraińskiego, gdyż zapobiegała tendencjom autorytarnym na Ukrainie.

Wrogość klanów, zainteresowanie mniejszych oligarchów wzmocnieniem swojej pozycji finansowej poprzez zmianę władzy, wprowadzenie częściowych reform i integracja europejska przyczyniły się do opowiedzenia się tych biznesmenów po stronie Juszczenki i udzielenia wsparcia dla pomarańczowej rewolucji.

5. WNIOSKI

Analiza uwarunkowań gospodarczych, odwołująca się do danych statystycznych i wyników badań sondażowych wskazała, iż Ukraina w przededniu rewolucji miała gospodarkę zaczynającą nieźle funkcjonować i społeczeństwo zaczynające więcej zarabiać i rozumieć swoje ekonomiczne interesy. Wzrostowe tendencje ekonomiczne

⁵⁰ M. Przelomiec, *Pomarańczowa lady Julia Tymoszenko. Królowa Majdanu*, [w:] *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża Pomarańczowej Rewolucji*, red. J. Nowakowski, Warszawa 2005, s. 33 – 36.

⁵¹ *Ibidem*, s. 38.

⁵² *Ibidem*, s. 39 – 44.

⁵³ V. Avioutskii, *op. cit.*, s. 107.

⁵⁴ SIOUU, <http://unaunso.org/>, „Who is who? або феномен кучмізму”, inf. z 31. IV. 2008.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ V. Avioutskii, *op. cit.*, s. 109.

⁵⁷ C. Кузин, *op. cit.*, s. 67.

wraz z napiętą sytuacją polityczną w kraju przyczyniły się do wytworzenia niezadowolenia społecznego i doprowadziły do powstania rozbieżności pomiędzy aspiracjami obywateli a możliwościami ich zaspokojenia przez rządzących, w związku z czym zrodziły deprivację. Uczucie deprivacji stało się przyczyną działań rewolucyjnych społeczeństwa. Ważną rolę w pomarańczowej rewolucji odegrała również ukraińska gospodarka „oligarchiczna”, która finansowała i wspierała dwa przeciwstawne obozy władzy – „pomarańczowy” i „niebieski”. Istotne było również zainteresowanie mniejszych oligarchów wzmocnieniem swojej pozycji finansowej, które było możliwe poprzez zmianę władzy, wprowadzenie częściowych reform i integrację europejską. To zaś doprowadziło do opowiedzenia się tych ugrupowań po stronie Juszczenkii i udzielenia wsparcia dla pomarańczowej rewolucji.

ABSTRACT

The article presents the economic conditionalities of “orange revolution” in Ukraine. To analyze the conditionalities several issues are examined: Gross National Product, as well as the level of population’ income, inflation, the size of budget deficit, import, export and direct overseas investments in Ukraine in 2000 - 2004. Based on public opinion surveys, the level of satisfaction of Ukrainians with their financial situation is presented. The author also discusses the model of oligarchic economics in Ukraine.

Keywords: orange revolution, colour revolution, oligarchy

Olga Krokowska – doktorantka Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. Absolwentka socjologii i stosunków międzynarodowych UMCS. Autorka publikacji dotyczących problematyki dysfunkcji systemu politycznego na Ukrainie, ewolucji pozycji ustrojowej Prezydenta Ukrainy, polityki Ukrainy wobec integracji europejskiej, działalności NGOs na Ukrainie oraz współpracy transgranicznej Ukrainy z regionami Unii Europejskiej.

olga.krokowska@gmail.com